

Ljudi v mestu in na vasi v dobi od 13. do 16. stol. Takšno obravnavanje pokaže, da *Novak* ni kak vojaški novinec, ampak kmet, ki se je naselil na novino; da *Šef* ni današnji načelnik, ampak srednjeveški sodja, sodnik.

Marsikateri Slovenec si je svoj bolj ali manj temen priimek pojasnjeval, kakor je vedel in znal. Znanstveno raziskovanje pa je pokazalo, da priimek *Homer* ni grški pesnik, ampak *Homar*, *Holmar* tj. človek na holmu; *Škarja* ne pomeni znanega rezila, ampak ima srednjeveški pomen načelnika čete ali biriča; *Orač* ni zmerom rataj, je lahko tudi *Vorač*, ki je narečna oblika za *Lovrač*, *Lavrencij*; *Galun* nima zveze z mineralom, ampak je iz imena *Gal* kakor *Markun* iz *Marko*; *Močnik* ne pomeni zmerom jedi, je lahko tudi človek, ki ima hišo na močvirnatem svetu itd.

Iz našega kratkega pogleda na onomastiko lahko spoznamo tudi prihodnje naloge. Končni cilj je, da se na podlagi podrobnih samostojnih obdelav posameznih problemov sestavi zaokroženo delo o osebnih imenih na Slovenskem. Le tako se bomo za Nemci, Francozi in Angleži dokopali tudi mi do pomembnega dela iz kulturne zgodovine našega naroda.

Ianez Sivec

GOVORNE VAJE V OSNOVNI ŠOLI

V učnem načrtu za slovenski jezik v višjih razredih osnovne šole imajo posebno mesto govorne vaje. Te sicer ne predstavljajo popolne novosti v šolski praksi, vendar je res, da se v prejšnjih letih niso tako načrtno gojile. Govorne vaje naj bi postale ena od osnovnih in stalnih oblik za usposabljanje učencev v pravilnem in lepem ustnem izražanju, kar je prva naloga pouka slovenskega jezika v osnovni šoli. Odkrito si moramo priznati, da te naloge naša osnovna šola ne izvršuje. Saj moramo velikokrat negodovati nad okornim in nesproščenim izražanjem tako absolventov osnovne šole, pa tudi gimnazije in celo fakultete. Uglajenega nastopa, pravilne formulacije govorne besede, primerne konstrukcije govornega sestavka, pravilne izbire besed in stila osnovna šola učencem ne daje v zadovoljivi in zadostni meri. Prav pri tem naj bi sistematične in pestre govorne vaje, tesno naslonjene na jezikovni, slovnični in stilistični pouk, prinesle izboljšanje.

Govorne vaje so menda že povsod postale več ali manj redna oblika pri pouku materinščine. Vendar jim ponekod učitelji odmerjajo premalo ur, misleč, da je program preobširen in ni časa zanje. Nekateri učitelji pa so kar preprosto mnenja, da je za govorne vaje škoda časa, ker so učencem le za oddih in nič ne pridobijo. Kakor za vse stvari velja pač tudi za govorne vaje, da je šabloniziranje smrt še tako pozitivnim stremljenjem. Prav šabloniziranje pa je pri govornih vajah v osnovni šoli močno občutno. Nešteto možnosti za oblikovanje učenčeve kulture govora ostaja neizkoriščenih, nešteto neprisljenih in iz vsakokratne različne situacije ustvarjenih možnosti za govorne vaje gre mimo učenca in učitelja. Namesto da bi govorne vaje postale pravzaprav sestavni del vsega pouka slovenščine, vsake učne enote posebej, se dostikrat goje šablonsko, samo ob določenih dnevih, samo v določeni in vedno enaki obliki. Tako postajajo same sebi namen, izgubljuje življenjskost, vnašajo v šolsko delo monotonost in tedaj je zares škoda časa zanje.

Največkrat smatramo za govorne vaje samo referate, ki jih učenci preberejo ali na pamet povedo pred razredom. Ta oblika je gotovo najpogostnejša. Opozoril pa bi rad na nekatere nepravilnosti, ki se pri tem pojavljajo.

Ni vseeno, o čem učenec pripoveduje. Kot ni prav, če učitelj sam določi temo vsakemu učencu posebej in pri tem posega samo v svet literarnih del, tako tudi ni prav, če si učenci samo po svojem okusu in interesu določajo, o čem bodo govorili pred razredom. Menim, da je pravilna pot nekje na sredi med obema omenjenima skrajnostima. Učenec naj si izbere temo v soglasju in s pristankom učitelja; ta pa se mora zavedati vseh izobrazbenih in vzgojnih elementov, ki se skrivajo v samem izboru teme. Paziti mora namreč na to, da bo tudi v izboru tem uveljavljeno načelo sistematičnosti in načrtnosti. Paziti mora, da se bo v nekem določenem razdobju (v enem šolskem letu ali celo v daljšem času) vsak učenec v razredu seznanil z najrazličnejšimi oblikami govornega nastopa in načinom njihovih konstrukcij. Tako bo za prve govorne nastope lahko izbral celo preprosto obnovo že obravnavanega berilnega sestavka oziroma dela iz domačega branja, kasneje bodo na vrsti skraćitve in razširitve, še kasneje pa morda karakterizacije junakov. Sledili naj bi nastopi, ki bi jih lahko označili z izrazom pripovedovanje, naj bo to pripovedovanje o nekem doživljaju, opis ali oris. Posebna oblika, ki pride na vrsto pozneje, je potopis. Težje oblike govornega nastopa pa predstavljajo kritike, ocene in končno govor za razne prilike. Teme naj posegajo na vsa področja življenja — v kulturo, politiko, šport, znanost in gospodarstvo. Širijo naj, skratka, učenčevo razgledanost. Samo tako skrbno in načrtno izbrane teme za govorne nastope bodo lahko nazorno prikazale različne načine sestave govornih vaj.

Potrebno je poudariti tudi to, da govorni nastop učenca ne sme biti predolg. Načelno smemo dovoliti največ petnajst minut. V nasprotnem primeru, ko traja referat skoraj celo šolsko uro, se izgubi zanj zanimanje, disciplina popušča, pa tudi časa je v tem primeru zares škoda.

Po referatu se navadno razvije debata. Kot vem, so pri tem izkušnje precej slabe. Saj se pripombe učencev omejujejo samo na to, kako se je učenec med branjem ali pripovedovanjem držal, kako je govoril, hitro ali počasi, kvečjemu še, katero besedo je napačno izgovoril, kaj dosti več pa debata ne prinese. Mislim, da je pretirano sploh pričakovati neko resnejšo oceno od učenca v osnovni šoli. Sicer pa to sploh ni osnovni namen debate. Mislim, da vzpodbujamo učence k debati prej zato, da jih pripravimo za poznejše samostojne nastope in jih naučimo, kako se je treba javiti k besedi, kako je treba mnenje drugih pobiti le z utemeljenim lastnim mnenjem, ne pa z enostavnim nasprotovanjem, kako ne smemo segati drugim v besedo itd. Torej, izbrusimo rajši tehniko diskusije in se rajši zadovoljimo s skromnejšo vsebino pripomb! Dvomim tudi v objektivnost ocene, ki jo včasih daje razred v celoti. Ocena naj le raje ostane popolnoma v učiteljevi kompetenci!

Z debato se govorni nastop navadno zaključí. Mislim pa, da to ni prav. Zdi se mi namreč, da so izobrazbene možnosti povsem izkoriščene šele takrat, kadar se taka ura zaključí z utrjevanjem oziroma ponavljanjem nekega jezikovnega poglavja. Tak zaključek ure ne izzveni prisiljeno, kot se zdi na prvi pogled, in ni samo neki privesek brez organske zveze z govornim nastopom samim. V jezikovnem zaključku ima učitelj lepo priliko, da ponovi ali utrdi kako poglavje iz pravorečja (kvaliteta vokalov, izgovor predlogov skupaj z naslednjimi besedami, izgovor črke l, mesto poudarka), pravopisa (raba velike začetnice, ločila v premem govoru) ali celo slovnice (zlasti besedni red in raba posameznih besednih vrst). Katero od teh poglavij bo učitelj izbral, je predvsem odvisno od njega samega. Prav pa je, da se tudi pri tem ravna po naprej določenem načrtu, istočasno pa upošteva tiste napake, ki so se pri vsakokratnem govornem nastopu pojavile v izraziti obliki.

Pa še nekaj je potrebno. Učenci se morajo seznanjati tudi s tem, kako nastopijo pred avditorijem — v našem primeru pred razredom. Zvedeti ali začutiti morajo,

da ni vseeno, kako govore, kako ustvarijo s poslušalci stik, kako in kdaj naj uporabijo ponazorila itd. Vse te stvari so prav tako pomembne kot vse prej naštete, za življenje samo pa morda še pomembnejše.

Pri vsem tem ne smemo zanemariti nepripravljenih govornih nastopov. Učenec se bo v življenju marsikdaj znašel v situaciji, ko bo moral tudi nepripravljen v javnosti spregovoriti. Zato je prav, da ga na to pripravljamo že v šoli. Nepripravljeni govorni nastopi bodo seveda krajši in manj zahtevni, vendar moramo kljub temu neprestano gojiti prav vse oblike. Tedaj šele bo učenec lahko popolnoma in nedvomno pokazal svoje govorne spretnosti in sposobnosti, tedaj šele bomo lahko te sposobnosti pravilno ovrednotili. Razumljivo pa je, da lahko z nepripravljenimi govornimi nastopi začnemo šele potem, ko so pripravljeni postali že ustaljena oblika šolskega dela. Prav je tudi, da nepripravljeni najprej nastopijo najboljši učenci, saj sicer tvegamo, da se nam lepo zamišljen poizkus zmaliči.

Naj vse misli strnem v sledeče: govorni nastopi so priljubljena oblika pri pouku slovenskega jezika. Uspešni pa bodo samo tedaj, če se bo učitelj neprestano zavedal vseh izobrazbenih in vzgojnih možnosti, ki jih nudijo, ter jih bo znal v zadovoljivi meri izkoristiti. Tu mislim predvsem na oblikovanje učenčevega nastopa pred javnostjo, na uglaševanje njegovega sodelovanja v debati, na kompozicijo po vsebini raznovrstnih govornih sestavkov in na utrjevanje jezikovnega znanja.

V govorne vaje ne prištevam samo govornih nastopov. Ti so le govorne vaje v najožjem smislu besede. Govorne vaje je treba razumeti širše, to se pravi kot obliko za usposabljanje učencev v ustnem izražanju. V tem primeru pa lahko govorimo še o celi vrsti drugih načinov, ki vsi nekako sodijo v okvir širše pojmovanih govornih vaj. Naj prav na kratko opozorim na nekatere!

Zelo uspešne so lahko ure, ki so zgrajene po razgovorni metodi. Pri tem seveda ne mislim prostega razgovora o čemerkoli, ampak na temeljito pripravljen razgovor z jasno postavljenim učnim smotrom. Razgovor se lahko razvije ob poljubnem dogodku, ki so ga doživeli vsi učenci, ob predmetu ali sliki. Učenci pripovedujejo o tem, kar so doživeli, kar vidijo in kar slišijo. Učitelj mora skrbno paziti, da razgovor poteka sistematično in da sodelujejo vsi učenci. Stalno mora učence usmerjati k temu, da poiščejo za vse, kar žele povedati, najprimernejši izraz in najtočnejše poimenovanje, da isto misel izrazijo na čimveč načinov. Taka ura zahteva veliko priprave, je pa zato lahko zelo uspešna. Učenci si lahko močno obogate svoj besedni zaklad, začutijo tudi stilne finese in drobne pomenske razlike med podobnimi izrazi. Poleg tega pa se uri v ostrem opazovanju in uglašenem opisovanju. Prednost take oblike govornih vaj je tudi v tem, da aktivno zaposli razred v celoti.

Med govorne vaje lahko štejemo tudi dramatizacije epskih sestavkov. Za tako obliko dela so primerni epski sestavki, ki vsebujejo malo opisov in več dialogov. V bistvu gre pri tej obliki za neke vrste obnavljanje vsebine, le da jo namesto v tretji osebi, kot je največkrat v navadi, učenci obnovijo po vlogah. Dramatizacijo lahko poživijo scena. Na obnavljanje po vlogah se učenci lahko doma pripravijo, tekst v dramski obliki lahko tudi napišejo. Možno — in včasih celo bolje — pa je, da nastopijo nepripravljeni. Uspeh bo popoln, če si bo učitelj prizadeval, da bo dosegel vse, kar taka oblika nudi. Tedaj bodo učenci tekst neposredneje doživljali, v živem govoru bodo spoznavali premi in odvisni govor, učili se bodo tekst čustveno in smiselno posredovati.

H govornim vajam sodijo tudi krajše vaje v estetskem deklamiranju in recitiranju. Pri tem ne bi smeli prvenstveno posegati samo v poezijo, ampak bi morda dajali celo prednost prozi, saj se bo učenec v življenju pogosteje srečaval z neve-

zано besedo. Pri vajah v deklamiranju in recitiranju ne smemo stremeti samo za tem, da si bodo učenci vtisnili v spomin najlepše in najvrednejše literarne stvaritve. Prav tako pomembno je, da učitelj brusi artikulacijo učencev (zlasti vokalizma), jih navaja k primerni intonaciji in melodiji stavka, opozarja na ritem in tempo govora ter goji pravilni besedni, logični in čustveni poudarek. Tako delo pa zahteva seveda spet veliko prizadevanja in predvsem veliko potrpljenja.

Ob koncu bi rad podčrtal še nekaj. Govorne vaje vseh oblik, ne samo teh, ki sem jih omenil v sestavku, so res najprimernejša pot do olepšanja in izboljšanja ustnega izražanja v osnovni šoli in morajo zato imeti pomembno mesto v pouku materinščine. Vendar pa bodo že vnaprej obsojene na neuspeh, če ne bodo slonele na solidnem slovničnem in stilističnem — skratka jezikovnem — znanju.

Ocene, poročila, zapiski

NEKAJ NOVIH KNJIG O SLOVSTVU NOB

VII

Načrt in osnovo za kritike, ki sem jih pisal o devetih knjigah pod gornjim naslovom, sem imel že ob začetku, končno besedilo pa sem oddajal uredništvu neposredno pred vsako objavo. Zgolj iz zunanjih razlogov je bilo nadaljevanje dvakrat pretrgano in se je objavljajnje zavleklo na celo leto in več. Zato se je razumljivo nabralo nekaj novega gradiva, ki ga naj posredujem v tem poglavju, in dodam peščico popravkov.

Beseda ježva iz Koroškega reja (219) je v tej obliki zapisana v Kranjski gori, medtem ko navajata koroška vira isto besedo v obliki ježla. Številka SPor, ki je priobčila Župančičevo pesem Pojte za meno!j, ima datum! 6. in ne 8. IX. (150). Obliko Grahorjevega rojstnega kraja Dolenje Bitinje (183) sem posnel po Čermeljevi knjigi o imenoslovju primor. krajev (Beograd, 1945). Krajevni leksikon LRS, 1954, in Imenik naselij LRS, 1955, navajata obliko Dolnja Bitnja. Poglavje I se začinja na str. 148, kjer je treba pred vrsto 6 postaviti rimsko I.

Jože Brejc me je (osebno) opozoril, da napačno sklepam o ohranjenih pesmih Ivana Korošca (218), češ da naj bi bili nastali pred aprilom 1941: »Utemeljevanje oziroma ugiibanje se zdi domiselno, vendar ne drži. Spominjam se, da sem pesmi med vojno bral in da sta pesmi tedaj nastali. Kdaj sta bili objavljeni, bo treba poiskati.« Koroščeva smrt je ostala nepojasnjena.

Seznam gradiva ... navaja (153) knjigo, ki naj bi bila tretji zvezek Klopčičeve antologije Pesmi naših borcev. Ta zvezek je stvarno samo tiskan ponatis II. zv., brez vsakršne spremembe ali dopolnitve.

O tekstih, ki jih je priobčila knjižica Beseda iz naše borbe, 1945, morem dati naslednja dopolnila. Kosmačevo Prebujenje je prvič izšlo 4. IV. 1945 v SPor, Miikuževa Cvetočca češnja pa 12. IV. 1945 v Novicah, ki so bile tiskano glasilo OF za Dolenjsko in Notranjsko. Ferdo Kozak je svojo Domovino izročil v rokopisu (v Črnomlju), enako Vitomil Zupan svoj Andante patetico (neposredno po osvoboditvi). V rokopisu je izročil svojo Kapitula-cijo tudi Jože Brejc, bral pa jo je že 1944 na proslavi ustanovitve OF na bazi 20. Za črtico Miška Kranjca se ne spominjam, da bi bila objavljena; nastala pa je januarja 1945, kakor je pod njo zapisano. Tudi Zupanov Andante patetico je bil napisan pred osvoboditvi-jo; vadil ga je za recitacijski nastop Jože Tiran, vendar pred osvobojenjem ni prišlo do izvedbe. Recitiral ga je prvič v radiu Svobodna Ljubljana 5. VI. 1945.

Postaviti je mogoče določnejši datum, kdaj je odšel Janez Kardelj iz Ljubljane in začel organizirati agititeater 1942. Pred odhodom na Dolenjsko je zapisal poslovljni sonet v spominsko knjigo dekletu Zdenki Jeršek, ki je bila znanika igravske družine Kardelj, Blanč